

U potrazi za izgubljenim svijetom

Đuro Blažeka. 2018. *Rječnik preloške skupine govora međimurskog dijalekta*.

Zagreb: Učiteljski fakultet. 858 str.

Tradicija nije čuvanje pepela, tradicija je prenošenje vatre.

Thomas More

Uzimajući u obzir dugotrajnost i niz otežavajućih čimbenika koji redovito prate izradu rječnikâ, trogodišnja, pa i četverogodišnja stanka u okvirima tekuće leksikografske produkcije gotovo je zanemariva. Poklopilo se tako da je kajkavska dijalekatna leksikografija upravo prije nekoliko godina doživjela svojevrsan uzlet, kada su objavljena kapitalna rječnička izdanja kajkavskoga izričaja. Zadržat ćemo se pritom na rječnicima nastalima iz pera eminentnih jezikoslovaca, premda ne smijemo zaboraviti niti respektabilan trud amatera, sakupljača jezične građe čijim je radom od trajnoga iščeznuća spašen ogroman leksički fond.¹ Uz uspješnu suradnju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i lokalnih entuzijasta 2015. je objavljen *Rječnik kajkavske donjosutlanske ikavice*, a godinu dana ranije *Rječnik Murskoga Središća* s deset tisuća natuknica koji potpisuje autorski dvojac Blažeka – Rob. Uzevši pak danas u ruke još jedan međimurski rječnik Đure Blažeka, netom objavljen, jednako tako opsežan i impozantan, nameće nam se nužno zaključak da je riječ o dijalektologu izuzetne stvaralačke energije i sveobuhvatne širine interesa. *Rječnik preloške skupine govora međimurskog dijalekta* objavljen je 2018. godine u izdanju Učiteljskoga fakulteta u Zagrebu, autorove matične institucije na čijem je Odsjeku u Čakovcu čitav dosadašnji radni vijek posvetio poučavanju čarima prikupljanja svekolikog bogatstva narodne baštine. Ako je iz svake generacije makar i kod samo jednog studenta uspio pobuditi ljubav prema tome poslu – dosad je već učinio mnogo.

Kao i kod drugih dijalektoloških rječnika, i u ovom je slučaju riječ o životnome djelu, o dugogodišnjome skupljanju građe u svim mogućim životnim situacijama, kroz pažljivo oslušivanje sugovornikâ, prije ere strogih propisa zaštite osobnih podataka kojima se ljudska riječ polako, ali neminovno osuđuje na zaborav. Blažeka je tome dovitljivo doskočio uvodeći impersonalne inicijale (N.N.,

¹ U novije vrijeme objavljena su u tome smislu dva obimna rječnika: 2015. godine izašlo je drugo izdanje kajkavskoga rječnika Stanka Vranića *Tak se govori(le) prinas*, kojemu u nadnaslovu stoji pomalo nejasno geografsko određenje „rječnika središnjega kajkavskog područja“, no iz uvodnih dijelova iščitavamo da se radi uglavnom o leksiku mjesnih govora dvaju sela, Martinca i Mirkovca kraj Bedekovčine. Sljedeće je godine, 2016., objavljen *Kajkavski rječnik okolice Svetog Ivana Zeline*, u autorstvu Stjepana Dragije. Prvo izdanje Vranićeva rječnika rasprodano je u kratkome roku, što svjedoči dovoljno i iznimnoj popularnosti i zainteresiranosti šireg sloja publike za ovakav tip očuvanja nematerijalne kulturne baštine.

X.X. i sl.) iza kojih je tajna subjektova i objektova identiteta ostala skrivena, a istovremeno je njihov autentičan izričaj vjerodostojno prenesen među korice. Uz takav princip skupljanja građe govorimo o rječniku koji suvremena teorijska leksikografija u odnosu prema korpusu naziva „napametnim“, a koji implicira i otvorenost, i vremensku (i prostornu) neograničenost, i nezavršivost... »Zato ovaj rječnik završavam i dajem u tisak teška srca jer kad predam u tiskaru završnu verziju, neće više biti moguće u njega stavljati najrazličitija sjećanja koja mi još uvijek naviru, (...)«, kaže Blažeka u Predgovoru (str. 7). Ipak, valjalo je posao privesti kraju i podastrijeti javnosti široku sliku života međimurskoga čovjeka. Kao što se i iz samoga opsega dade zaključiti, Rječnik nije diferencijalnoga tipa, on obuhvaća golemo rječničko blago i kroz ponuđeni leksički fond prati sve sfere ljudskoga djelovanja. Uz primarni leksički sloj, uključeni su i brojni inojezični elementi, internacionalizmi i izrazi iz domene slenga (*advokat, agronom, fora, inšpekcija, komunist, mobitelj, totalka...*). Ukratko, sve ono što reflektira »...duh Preloga i okolice iz druge polovice 20. st. i prva dva desetljeća 21. stoljeća (...)« (str. 8). Rječnik je stoga, šire gledano, sinkronijske naravi. Međutim, nazire se na nekim mjestima i težnja da se barem u određenoj mjeri obuhvati i dijakronijska dimenzija analizirane skupine govora. Autor koji je i sam izvorni govornik i dobar poznavatelj suvremenoga preloškoga (točnije: čafskoga) idioma, (ne)svjesno na više mjesta u analizirani leksički fond uvrštava tako i riječi koje su čak i u vremenskome okviru druge polovice 20. stoljeća historizmi, a neke su nedvojbeno ili već tada bile dijelom pasivnoga leksika, odraz sjećanja vremenskih govornika na starija razdoblja, ili se pak u najnovije doba mogu tako promatrati. Za sve takve riječi koje upućuju na vremensku raslojenost leksika (*orsag, foringaš, cukorlinka, vojak*, i sl.) Blažeka uvodi čak tri tipa stilskih odrednica (RAR, HIST i ARH), dok se kod nekih ne nalazi nijedna od spomenutih, poput glagolske natuknice **vračiti** (*se*) u značenju ‘liječiti se’, premda je imenska izvedenica označena kao arhaizam (**vraštvo** n. ARH. *lijek*), a iz vizure mlađih korisnika zasigurno bi se i navedeni glagol danas takvim poimao.

Prije samog rječničkoga dijela, autor donosi i nekoliko poglavlja s opisom vokalskoga inventara preloške skupine govora te leksikografskih postupaka primijenjenih tijekom stvaranja ovoga djela: *Prednosti slobodnoga istraživanja leksika, Arhileksem, Gramatički elementi rječničkoga članka, Lingvostilističke odrednice, Obrada inačica i sinonima, O egzemplifikacijama i ekspresivnim rečeničnim potvrdama, Definicije*. Ovom prigodom nećemo raščlanjivati leksikografske metode sumarno prikazane kroz navedene cjeline, već ćemo se osvrnuti na meritum ovoga cjelokupnoga djela, na rječnički članak čiji dijelovi i njihova kompozicija, kao i suodnos s drugim člancima, govore sâmi o svim odlukama i stavovima leksikografa provedenima od stranice do stranice.

Već je iz samoga naslova razvidno da je riječ o (p)opisu apstraktne razine dijalektološkog sustava, odnosno o preloškoj skupini govora unutar donjeg poddijalekta kajkavskoga međimurskog dijalekta. Premda to u Uvodu nigdje izriječno na apostrofira, ova je skupina mjesnih govora, kao i druge unutar donjega poddijalekta (goričanska, donjodubravska, serdaheljska, orehovička) ime dobila prema administrativnome središtu, gradu Prelogu, kojem gravitira stanovništvo okolnih naselja. Autor u ovu skupinu uvrštava pet mjesnih govora (Čehovec, D. Kraljevec, Otok, Prelog, Cirkovljan) koje zajedno promatra kao »simbiotički neraskidivu cjelinu« (str. 10). Zbog takvoga stajališta dalje se više kroz rječnik nigdje ne donose mikrolokalne razlike pa tako ni popis kratica ne odaje da bi gdje gdje koja geografska odrednica upućivala na razlikovnost među navedenih pet punktova. Ipak, bez obzira na jedan sustav, u Rječnik je uveden koncept nadnatuknice, imenovanoj Coseriuovim terminom „arhileksem“ koji su pak u hrvatskoj dijalekatnoj leksikografiji promovirali Milan Moguš i Antun Šojat² baveći se upravo metodološkim postavkama izrade rječnika više mjesnih govora s različitim vokalskim, konsonantskim i akcenatskim karakteristikama.

Lišen djelomično fonološkog lokalnog kolorita, arhileksem (u Rječniku otisnut masnim slovima) je u predgovornim redcima opravdan potrebama i mogućnostima što šireg sloja korisnika, budući da bogat vokalizam i fonološke neutralizacije u nenaglašenom slogu često rezultiraju likom koji bi čitatelju-nedijalektologu potencijalno bio nerazumljiv. Blažeka to opisuje na primjeru natuknica *uv'eriiti* 'uvjeriti' i *uv'eriiti* 'ovjeriti' kod kojih bi drugo značenje mnogima promaknulo ukoliko bi ga tražili pod slovom U, pa ga tako pronalazimo pod arhileksemom *overiti*. Međutim, iako se to eksplicitno nigdje ne ističe, arhileksem je ovdje poslužio i kao sretno rješenje kod onih natuknica kod kojih su zabilježene vokalske, a najčešće akcenatske dublete. Dobar je primjer za to arhileksem **jezik** uz koji stoje dvije natuknice, sa starim i s novim mjestom naglaska, i s različitim stupnjem otvorenosti vokalâ (*j'ezik* / *jez'ik* *j'ezika* / *jez'ika*).³ Takve su inačice u Predgovoru (na primjeru riječi *bugat'oš* / *bug'oćuš*) protumačene naprosto stilističkim razlozima: potvrde s novijim mjestom naglaska i s fonemima koji ne odražavaju mjesni sustav objašnjavaju se najčešće kao ekspresivan izraz, želja govornika da reče nešto s konotacijama, a inačice poput navedenih *bugat'oš* / *bug'oćuš* dodatno se interpretiraju višeznačnošću: »Inačica s naglaskom na posljednjem slogu mnogo se češće upotrebljava sa značenjem koje se odnosi na bogate ljude u današnjem smislu ('koji ima obilje materijalnih dobara'):

² Moguš, Milan: *Nacrt za rječnik čakavskog narječja*; Šojat, Antun: *Zasade rječnika hrvatskih kajkavskih govora*. Oba su rada objavljena 1985. u sedmome broju (Vol. 1) *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika*.

³ Takve su dublete u drugim dijalektološkim rječnicima obrađene bez arhileksa, pri čemu natuknicu čine kanonski oblici obiju (ili više njih) sastavnica.

Pu'llitičari su s'i bugat'oši. P'unu t'oga 'uspeju p'ukr'asti. 'Svi su političari bogati. Mnogo toga uspiju pokrasti.' (...) Inačica s naglaskom na drugom slogu mnogo se češće upotrebljava u značenju 'poljoprivrednik s mnogo zemlje': *Bu'g'otuši su p'rvij p'očelij špr'icati z'əmļe.* 'Bogataši su prvi počeli prskati oranice (protiv korova).' « Pozadina različitih akcenatskih mjesta svakako je materijal za plodnu raspravu, autorica ovoga prikaza priklanja se najvećma dijakronijskim uzrocima, odnosno jezičnim mijenama kod kojih su naglasne retrakcije (najčešće je riječ o pomaku naglasnog mjesta s ultime i s medijalne pozicije) rezultat imanentnoga unutarjezičnoga razvoja koji obuhvaća (i obuhvaćao je) kontinuirano apsolutno sve organske govore. Ne treba zanemariti niti razloge kontaktne prirode, odnosno izvanjezične utjecaje koji u suvremeno doba intenzivnih migracija stanovništva imaju nemjerljiv značaj. No, svakako je dobro da je autor sustavno zapisivao sva naglasna (i vokalska i konsonantska) kolebanja, svjedočeći da upravo razmeđa ovih dvaju stoljeća predstavlja period u kojem su supostojale inačice, na putu prema novijem stanju.

Kod takvoga velikoga djela kao što je preloški rječnik, teško je, pa gotovo i nemoguće provesti dosljedno sve leksikografske odluke, stoga eventualne propuste treba gledati s punim razumijevanjem, imajući na umu načelo solidarnosti, prijeko potrebno u leksikografskoj struci. U nastavku ćemo prikazati neke leksikografske postupke i diskretno upozoriti na možebitno dvojbena mjesta, ostavljajući također prostor za raspre *pro et contra*.

Iza natuknice slijede podaci o gramatičkim morfemima, za imenice i pridjeve donosi se obvezno genitiv jednine, kod *pluralia tantum* genitiv množine, dok je kod glagola navođenje oblikâ nedosljedno: kod velikog broja natuknica uz kanonski je oblik predočen samo jedan oblik prezenta, prvo lice jednine (npr. *dehnoti* [d'ɛhnʉtj d'ɛhnm]), dok neke natuknice donose potvrde u drugim licima prezenta, imperativu, pridjevu radnom i trpnom, supinu... S obzirom na to da su u mnogim govorima kajkavskoga narječja u 3. mn. prezenta dobro očuvani relikti nekadašnjeg atematskog prezenta (današnji nastavci *-adu/o*, *-edu/o*, *-idu/o* potekli analogijom prema polaznim oblicima *dadetʉ*, *jadetʉ*, *vɛdetʉ*), nedostaju kod mnogih glagolskih natuknica potvrde upravo za 3. mn. prezenta, premda su one donesene kod slučajeva morfoloških dubleta/tripleta: *naplatiti* [(...) mn. 3. *naplat'ijy (se) / naplat'idy (se) / naplat'e (se)*...].

Razlikovanje dvaju likova opisnih pridjeva, kako se iščitava iz same građe, i u ovim je govorima očuvano samo u N jd. muškoga roda. Međutim, ovdje je ta diferencijacija leksikografski nejednako obrađena. Imajući u vidu autorovu kompetenciju izvornoga govornika te tip slobodnoga prikupljanja leksičke građe koji nije korpusno omeđen, očekivali bismo možda ipak raščlanjeniji prikaz pridjevskih mogućnosti. Dijalektološki rječnici ovaj problem obično rješavaju na dva načina: ili se uvode dva članka pri čemu svaki pridjevski lik ima zasebnu

natuknicu s odgovarajućim oprimjerenjem,⁴ ili se u okviru istoga članka uz pridjevsku natuknicu neodređenoga lika dodatno donosi podatak i o određenome liku, napose kada je razlikovan na naglasnome planu, kao što je to slučaj u dijelu pridjeva kod mnogih kajkavskih (i sjeverozapadnočakavskih) govora (tip *stâr – stâri*). Iako je zbog ukinuća kvantitativnih opozicija u međimurskim govorima kategoriju određeno – neodređeno moguće pratiti uglavnom samo prema morfološkim parametrima (dočetak *-i*), upravo zbog spomenute kajkavske prozodijske osobine valjalo bi kod više primjera donijeti i određeni lik pridjeva čiji bi vokalizam potvrđivao nekadašnji neocirkumfleks ili neoakut u osnovi, poput para *gl'adek – gl'otki*. I obrnuto, neki su opisni primjeri doneseni samo kao određeni, dok njihov neodređen parnjak izostaje, što također onemogućuje praćenje povijesnih akcenatskih procesa (primjerice, izostaje neodređeni lik pridjeva *n'ovj*). Kod nekih se pak članaka pridjevski likovi u egzemplifikaciji ne podudaraju s onima u kanonskome obliku poput primjera *labav* [*l'abaf'l'abavyga*], u prenesenome značenju: *Ak sȳ gl'aven, n'e smeš b'itȳ l'abavi ak 'očeš ka te s'i b'odu pusl'uhnulȳ*.

Desnu stranu natukničkoga članka čini ekvivalent na standardnome jeziku ili leksikografska definicija kod semantički neprozirnih riječi. Budući da su tvorenice, odnosno umanjence i uvećanice te zbirne i glagolske imenice izdvojene u zasebne leksikografske članke, njihova se definicija sastoji od upućivanja na polaznu riječ: *skulije* [*sk'ule sk'uļa*] n. ZB. IM. < sk'ula. Sinonimija je riješena sustavom uputnica, odnosno znakom = te kraticama v. i USP. U predgovornome dijelu autor razlaže nekoliko kriterija njihove obrade, odnosno donošenja značenja i egzemplifikacija, pri čemu stilistički kriterij i ovdje ima veliku ulogu, što u praksi dovodi do toga da u punu leksikografsku obradu ulazi tzv. glavni sinonim, stilski neutralan, a sve ostale inačice se samo upućuju na njega, poput natuknica *kl'ofra* i *kl'ofrača* kod kojih je samo potonja shvaćena kao neutralna pa ima sve elemente leksikografskoga članka. Ako razmotrimo korisničke potrebe koje dijalektološki rječnik mora zadovoljiti, a koje su kod šireg sloja recipijenata vezane uglavnom uz prijevodnu semantizaciju, uvođenje koncepta „dominantnoga“ sinonima donekle ima uporište. No, želimo li ipak kroz egzemplifikacije i frazeologiju dobiti što više oblika, valjalo bi izbjegavati empirijski pristup građi koji u određenoj mjeri implicira ipak nedostatak znanstvene objektivnosti i egzaktnosti te svuda uz svaku sastavnicu sinonimnoga para (ili čak niza) donijeti što više podataka. Uputnice su uvedene i kod onih dubleta koje su odraz jezičnih mijena, odnosno rezultat fonološkoga razvoja, no dosljedno samo na planu konsonantizma – *m'eža* i *m'ēja* te *pr'eža* i *pr'ēja* obrađene su u zasebnim natuknicama, dok su vokalske inačice, vidjesmo već, obrađene ili unutar iste natuknice (*nagrada* [*n'ograda / n'agrada*

⁴ Poput rječnikâ s čakavskoga terena: rječnika grobničkoga (Lukežić i Zubčić 2007) i novaljskoga (Vranić i Oštarić 2016) govora.

n'ograde / n'agrade) ili pak u okviru dviju natuknica (*napršnjak* [*n'opršňak n'opršňaka*] i *napršnjek* [*n'opršňek n'opršňeka*]), što dodatno otežava praćenje mehanizma uputnica.

Kada riječ ima više značenja, ona su obrojčena. Autor pritom precizno razlikuje sinonimiju koja obuhvaća cjelokupno značenje natuknice (primjer *žreti se* i *žrti se*) od one koja se odnosi samo na jedno od značenja, što je lijepo pokazano na primjeru natuknica *vužgati (se)*, *vžeći se*, *vžokniti se* i *žoknoti se*. Brojkom u eksponentu označeni su i homonimi te razdijeljeni također u zasebne natuknice (*prek*¹ adv. i *prek*² prep.), a autorov istančan gramatički osjećaj dočaran je i razlikovanjem homonima različita roda. U hrvatskome standardnome jeziku poznat je takav slučaj imenica *glad* (m. i f.), a u preloškoj skupini govora i imenica *ž'oč* 'žuč' pokazuje istu situaciju.

U Rječnik je uvršten i bogat frazeološki fond, a frazemi grafički obilježeni znakom □. Uz ovaj su znak uvrštene i kolokacije bez pomaka značenja (□ *p'rvā h'iža (soba sa strane ceste)*) pa bi možda bilo preglednije da su, radi lakšeg praćenja, takve sveze dobile neku drugu oznaku. Uvrštavanje frazema u točno određene rječničke članke počiva na uobičajenom leksikografskom postupku pri kojem primat ima imenica, potom ostale vrste riječi. Frazemi su ovdje shvaćeni vrlo labavo pa pod navedeni simbol autor uvrštava uistinu vrlo široke konstrukcije, uključujući uzrečice, poslovice, pošalice te ostale kratke oblike usmene književnosti: □ *D'oḡi l'oṣi, kr'oṭka p'amet.* □ *Vr'oḡk sī na zūb'ačāj kl'ehe br'usi.* (*Grablje uvijek morate zabiti u zemlju ili će vam u kuću doći vrag.*) □ *T'ebe je r'oda dūn'esla duk sī b'il m'alī* i sl. Suprotno uzusima leksikografske obrade u korpusu hrvatskih dijalektoloških rječnikā kod kojih natuknički lik frazema dolazi uopćeno (glagoli u infinitivu), u ovome rječniku natuknički se lik nerijetko donosi i u uporabnome obliku: □ *V d'obrīm je r'oḡkama.* □ *N'e bī mū š't'eļ b'iti v k'oḡi.* Kod frazema za koje je autor procijenio da su općepoznati nedostaje prijevodna semantizacija. Međutim, iz motrišta korisnikā kojima hrvatski jezik nije materinji, pa čak i onih kojima kajkavski nije materinji valjalo bi ipak razmisliti o donošenju definicije kod svakoga frazema.

Iščitavanjem uvodnih napomena te listanjem rječničkoga dijela ovoga golemoga leksikografskoga postignuća, ne možemo se oteti porivu usporedbe s monološko-asocijativnim romanima s početka prošloga stoljeća u kojima iz perspektive jednoga aktera upoznajemo do u tančine jedan vremenski i prostorni fragment povijesti. Ovaj je rječnik s antropološkoga stajališta dobar pandan takvim književnim ostvarenjima: u njem nam se proustovski prikazuje čitav dijapazon međimurskih motiva, pojmova, toponima, ljudi, događaja i dogodovština, običaja, i svezvremenskih, univerzalnih životnih istina... U pozadini svega nabrojanog stoji snažna nostalgija za izgubljenim tradicionalnim vrijednostima i nekadašnjim obrascima života širega kolektiva. S dijalektološkoga stajališta riječ je o djelu od

velikog značaja koje će u nekom trenutku svoga rada svaki kajkavolog zasigurno uzeti u ruke i u kojem će pronaći odgovor na mnoga fonološka, morfološka, leksička i druga pitanja. Kako autor već duže vrijeme nagovještava stvaranje velikoga sintetskoga rječnika cjelokupnoga međimurskog dijalekta, koji željno iščekujemo, možda mu neke smjernice iz ovoga prikaza pomognu da raskrči nepregledne puteve metodologije leksikografskoga rada i što lakše premosti dubok jaz između sirove građe (s ukupnim njenim bogatstvom glasova, oblikâ i sveza) i njene transparentne znanstvene obrade.

Marina Marinković

